

Dva portreta.

Spisala Zofka Kveder-Jelovškova.

1. Vida.

Ih zimski dan je bil. Bila sem na obiskih pri prijateljici učiteljici. Vse je bilo belo — vas, gozdovi naokrog. Sedela sem pri oknu in gledala ven na drevje, ki se je krivilo pod belo sneženo težo. Zrak je bil poln snežink, ki so padale enakomerno in vztrajno ves dan. Veličastni zimski molk je ležal nad naravo in prodiral v hiše k ljudem. Čudno tiho je bilo srce, kakor utrujeno od težkih bojev, željno miru, počitka. Misli so mirovale, mirno so gledale oči, kako so padale snežinke, neprenehoma, neprenehoma . . .

Vstopila je Vida, postarna kmečka ženska, daljnja sorodnica moje prijateljice, kateri je vodila gospodinjstvo. Sedla je k oknu meni nasproti in je začela popravljati raztrgano perilo, ki je bilo še vlažno in je prijetno dišalo po vzduhu. Pogledala sem Vido. Polt njenega obraza je bila temna, obrvi in lasje že sivkaste, oči še vedno lepe in blesteče.

„Vi ste bila lepo dekle, ko ste bila mlada, Vida, — ne?“ sem rekla.

Nasmehnila se je. „O, čedno dekle,“ je pritrdila. „Najlepših ena, če verjamete. Zdaj, ko sem stara in grda, se lahko pohvalim.“

„In zakaj se niste omožili?“ sem vprašala. „Gotovo vam ni manjkalo snubcev?“

„Ne, snubcev mi ni manjkalo, res. Tu so bile druge stvari krive.“

Pogledala je skozi okno. „Lepi so taki dnevi, ko pada sneg. Čisto in tiho je v človeku, — se vam ne zdi?“

„Čisto, da . . .“ sem rekla in moje oči so obstale na smrekah konec vrta. Čudovito so se bile izpremenile, vse bele in krasne.

Povedala vam bom, zakaj se nisem omožila,“ je rekla Vida in si popravila sive lase, ki so se ji usuli na čelo.

„Iz ene vasi sva bila doma, jaz in on. Ime mu je bilo Seraf. Skupaj sva hodila v šolo. Potem ga je poslal njegov varuh v mesto, da bi se izučil za mizarja.“

Oba sva bila iz kočarskih hiš. On ni imel ne očeta ne matere, samo sestro, ki je bila moja vrstnica. Tudi meni je umrl oče tisto

leto, ko sem stopila iz šole. Z materjo sva delali pri hiši. Slabo se nama je godilo.

Ko se je bil izučil, je prišel Seraf za dva meseca domov v našo vas. Takrat je bil sedemnajst let star, a jaz šestnajst. Skoro vsak dan sva se videla, ker sva drugovali z Nežko, njegovo sestro. Ali nič takega nisva govorila skupaj.

Črez dva meseca je moral spet nazaj v mesto k mojstru. Dogovorili smo se, da ga spremiva z Nežko na kolodvor, dve uri daleč po bližnjicah. Tisti večer mi je rekel, ko smo stali pred našo hišo: „Vida, prav, da me spreliš, moram ti nekaj reči. Po poti ti povem.“

Jaz sem takoj vedela, kaj mi je namenil povedati. Sestri njegovi sem rekla drugi dan, da ga jaz ne pojdem spremljevat. Ali prosila me je in šla sem vendar. Pod neko lipo, kjer so se križale steze, smo počivali. In zopet je začel: „Vida, nekaj ti povem, če hočeš vedeti . . .“

„Jaz vem, kaj boš rekel, pa je bolje, da ne rečeš, Seraf,“ sem dejala. „Otroci smo še, kaj bomo govorili o takih stvareh.“

Vsa rdeča sem bila in vroča in tudi on je bil rdeč. Nisva se upala pogledati drug drugega. Samo roko sva si podala na kolodvoru, rekla pa nič.

Drugo leto se nama je godilo z materjo slabo. Od tistih par njivic toliko, da se naješ, a za druge potrebe ga ni groša pri hiši. Šla sem v mesto služiti.

Že par mesecev sem bila v mestu. Neko nedeljo se izprehajam po parku z znanko, kar nam prideta nasproti dva para. Seraf je bil in še eden njegovih tovarišev. Prebledel je, ko me je ugledal, in komaj da me je pozdravil. Mene je jako jezilo, da sem ga videla s tujim dekletom.

Ali ko stojiva z znanko pred vodomedom, pristopi k nama oni mladenič, ki je bil prej v Serafovi družbi, in mi pravi: „Seraf bi prišel k vam, pa si ne upa.“

„Ko bi imel čisto vest, bi si že upal,“ sem rekla.

„On je šel z mojo sestro in vi ste ga jezno pogledala. Pa on nam je vsem pripovedoval o vas in vsi vas poznamo. Lepo je, da ste tudi vi v mestu.“

Nato je prišel tudi Seraf k nam, hodili smo do večera po parku in vsi smo bili veseli.

Seraf je hodil od tedaj vsak večer gori in doli pred hišo, kjer sem služila. Vedno bolj je bil zaljubljen. Prišel je gori pred stanovanje in pozvonil pri vratih, da bi prišla ven in mu rekla par besed.

Par mesecev je trajalo to, vedno bolj nerazumen je bil in jaz sem mu rekla enkrat: „Vse, kar je prav, Seraf. Jaz te imam rada, ali nikar ne hodi več zvonit gori k nam, da se gospa jezi name, tudi na oglu ne stoj cel dan. Ti imaš svoje delo, jaz svoje. Če ne bo drugače, pojdem na Dunaj.“

To se razume, da ni nič pomagalo, kar sem govorila. Rekla sem svoji gospe, kako in kaj, in izginila sem nekega dne na Dunaj.

„Zelo te imam rada in zvesta ti bom,“ sem mu pisala. „Naslova ti pa ne povem. Mlada sva še in lahko počakava dve ali tri leta. Jaz ti zaupam, pa daj še ti meni. Če si pa tak, da si boš drugo izbral, te pa tudi ni škoda. Ali jaz mislim, da nisi tak.“

Dve leti sem bila na Dunaju in nič nisem slišala o njem, on pa o meni ne.

Potem o Veliki noči sem prišla domov. Pet let sem bila proč, prihranila sem si nekaj denarja in z materjo sva se dogovorili, da bom ostala doma. Malo sem se naučila šivati pri ljudeh v mestu in s tem si človek tudi zasluži kakšen krajcar.

Tudi Seraf je prišel o Veliki noči domov, čeprav ni nič vedel o meni, da pridem. Varuh mu je svetoval, naj ostane doma in naj se oženi. Seraf me je vprašal, če bi hotela biti jaz njegova žena. In jaz sem rekla, da bom rada, da sem mislila nanj od otroških let.

Na Veliko nedeljo popoldne sva šla na pokopališče k njegovim staršem in k mojemu očetu na grobove. Daleč se vidi čez kraj in čez vasi z našega pokopališča. Lep pomladanski dan je bil, vse je brstelo in poganjalo po logih in po polju. Tam mi je Seraf trikrat prisegel, da mi bo zvest in da me ne zapusti nikdar.

Njegov varuh je hotel, naj bo poroka majnika meseca, moja mati pa, da naj bo jeseni. „Pet let si bila proč,“ je rekla mati, „spodobi se, da mi pomagaš pri delu na njivah teh zadnjih par mesecev, predno se omožiš.“

In jaz sem videla, da ima mati prav. Seraf pa je hotel poroko takoj in varuh ga je podpihoval. Imel je zanj drugo nevesto izbrano, bolj bogato in iz imenitnejše hiše, nego sem bila jaz.

Enkrat mi je Seraf zopet prigovarjal, naj ne čakam do jeseni. Malo sva se bila sporekla. Jaz sem mu dejala, če me ima tako malo rad, da ne more počakati par mesecev name, naj pa gre in naj si vzame, katero hoče.

In res, drugi dan v nedeljo sta se peljala z varuhom v sosednjo vas in snubila sta ono bogato nevesto, ki jo je varuh nasvetoval. Čez šest tednov je bila že poroka.

Jaz sem zelo jokala; bolelo me je jako, da me je tako pustil, ali pred ljudmi nisem hotela pokazati, da mi je kaj naredil.

Ali zdaj šele se je začela cela povest.

Seraf se je čisto izpremenil, postal je kar drug človek. Nikamor ni hodil med ljudi, vedno je bil čemer in zamišljen. Če sva se kje srečala, se je ustavil in gledal za menoj. In take oči je imel kakor živ ogenj. Kar v srce me je speklo in od Bog ve kako daleč sem začutila njegov pogled na sebi. Ogovoril me pa ni, tudi pozdravil ne.

Tako je bilo par mesecev. Jeseni enkrat sem kopala krompir na njivi gori pod gozdom. Mračilo se je že, nebo je bilo oblačno. In tak čuden veter je pihal. Krila so frfotala za menoj in jaz sem hitela, da izkopljem še tiste dve, tri vrste, da bi ne morala hoditi drugi dan še enkrat sem iz vasi.

Ravno Zdravo Marijo je zvonilo, vrane so krakale po njivah in v gozdu je hreščalo drevje od vetra. Čisto lahno se je še svetila večerna zarja na velikem, sivem oblaku, ki je stal nad vasjo.

Takrat je pristopil Seraf k meni. Iz gozda je prišel in take oči je imel, da me je bilo strah. Ves v plamenih je bil, vroč in divji.

„Ah, Vida, da te še enkrat vidim samo!“ je rekel in me je hotel objeti.

Jaz pa sem ga pogledala ostro.

„Ti, Seraf, si upaš priti in me objeti, ko si oženjen!“ sem rekla in vsa sem se tresla.

Takrat je padel predme na kolena. Okoli nog me je objel in z obrazom je udaril ob vlažno prst. „Oh,“ je rekel, „oh, Vida, če bi ti vedela, kako sem nesrečen! Oh, kaj sem storil, da sem tebe pustil! Kar ves brez miru sem. Kakor brez duše hodim okrog in ne vem, kaj bi počel!“

„Pusti me,“ sem rekla, „pusti me! Kakšno pravico imaš, da me objemlješ! Sam si hotel! Trpi, tudi meni je hudo!“

Stisnil me je k sebi strašno.

„Oh, Vida, kako sem nesrečen!“ je kričal. „Peklo je v mojem srcu. Odpusti mi, Vida, da mi bo laglje!“

„Jaz ti odpuščam. Tebi je težje nego meni, ker si ti kriv. Jaz nisem kriva in odpuščam ti!“

Ko sem pogledala naokoli, je bila že skbro noč. V gozdu je šumel veter močneje, oblaki so leteli pod nebom.

„Pusti me,“ sem rekla, „če nočeš, da bo še večja nesreča!“

Potegnil me je doli, da sem tudi jaz padla na kolena. Pritisnil je svoj obraz na moj obraz. Kakor da so strašni, ognjeni plameni švignili name, tako mi je bilo. Lepo in strašno, neizrekljivo strašno. Zakričala sem od groze na vso moč.

Od spodaj s samotne kolovozne poti se je oglasil nekdo. Sunila sem Serafa od sebe in letela doli. Na poti sem se spoteknila ob kamen in telebnila sem po gramozu pred starega kmeta, ki se je vračal iz mesta domov.

„Kaj ti je, dekle?!“ me je vprašal kmet.

„Delala sem na naši njivi in se zapoznila. Pa je zaskovikala sova v gozdu in mene je stresla groza,“ sem rekla.

„O ženske neumne!“ je zagodrnjal kmet in spremil me je do doma.

Od takrat si nisem upala sama nikdar več na samotni kraj in v mraku nisem hodila čez prag.

O moj Bog, to so bili časi!

Šla sem po poti, prišel je Seraf mimo in jaz se mu nisem mogla umakniti nikamor. Obstal je pred menoj in počakal, da sem šla mimo. In potem je stal po pol ure na istem mestu in je gledal za menoj. O, strašno je bilo to! Od daleč me je kje zagledal in ves je vztrepetal in njegov obraz je bil tak, da si ga ni upal ogorčiti nihče.

Ob nedeljah je hodil v laze nad vasjo. Legel je v travo in gledal na našo hišo, da me vidi kje na pragu ali pri oknu.

Odšla bi bila od doma, pa nisem mogla. Mati je bolehalo in nisem je mogla pustiti same brez postrežbe.

Leta so tekla, pa je bilo vedno enako.

Še dobro vem. Šla sem nekoč po stezi čez travnike. Po leti je bilo. Lep dan, solnce, vse je pelo in cvetlo okrog. Šla sem po stezi in naenkrat me je nekaj pretreslo. Vzdignem oči in ugledam njega. Kosil je bil. Sredi travnika stoji, naslonil je čelo na koso in jaz vidim, kako kapajo solze iz njegovih oči v travo. Zasvetilo se je v solncu kakor drag kamen in kanilo je v travo . . . Kakšne strašne solze so bile to, oh!

Šla sem mimo in nisem si upala ozreti se še enkrat nanj. Vsa plašna sem šla mimo in srce me je bolelo strašno.

Tako so šla leta. Pravili so mi, da živi drugače mirno z ženo, samo da je žalosten neprestano, da se nikoli ne smeja. Petero otrok je imel, ali tudi ž njimi se ni veselil kakor drugi očetje.

Neki dan sem šla s postaje. In pod tisto lipo, kjer smo počivali enkrat pred leti ž njim in z njegovo sestro, vidim, da stoji on in da drži najmlajšega otroka v rokah. Trgalo je cvetje z vej. Hotela sem se umakniti v gozd, pa me je že zagledal. Otrok je zdrknil doli na tla, on pa se je obrnil proč od mene in se prijel za glavo. Otrok se je zajokal, ali on se ni ozrl nanj. Bežala sem proč.

Neko jesen se je prehladil in zbolel. Pljučnico je dobil. Celo bolezen se ni smela prikazati žena v sobo in kadar ga je žgala vročina, je kričal na ves glas: „Vida! Vida!“ Na cesto ga je bilo slišati, kako me je klical.

Ljudje so hodili k meni in mi rekli, naj grem k njemu, da ne more umreti, dokler ne pridem.

Ali kako naj bi šla v njegovo hišo, kako naj bi stopila pred njegovo ženo in otroke?!

Ves dan je klical, predno je umrl: „Vida! Vida!“

Za pogrebom sem šla tudi jaz.

Jasen dan je bil, solnce, nikjer oblaka. In ko so spustili rakev v grob, je trikrat zagrmelo.

In spomnila sem se, kako mi je prisegel trikrat, da me ne zapusti nikdar, da mi bo zvest.

Prelomil je prisego.

Trikrat je zagrmelo z jasnega neba, ko so ga devali v grob. Bog ga je poklical! . . .“

— — — — —
Tiho je bilo v sobi. Zunaj je padal sneg in mračilo se je.

Stara Vida se je zagledala v smreke konec vrta. Dolgo je gledala tja, potem je rekla s čudnim glasom: „Vidite, zato se nisem možila.“

Vbodla je iglo v bel prt, da popravi rob na kraju, ali vbodla se je v prst in tri krvave kaplje so padle na belo platno.

„Srčna kri,“ je rekla in se je zasmejala.

2. Ana.

V Opatiji sem se seznanila z nekim Rusom. Bil je okrog štirideset let star in jetičen. Imel je interesanten obraz in lepe, velike, melanholične oči. Vedel je, da bo kmalu umrl. Ni se bal smrti in meni je včasih dejal, da je le „nežno in prijetno žalosten“, kadar misli na to, da ga čez par mesecev ne bo več na svetu.

Bil je od onih ljudi, ki so vsem simpatični, in osobito me ženske smo mu rade izkazavale majhne ljubeznivosti — „poetične

ljubeznivosti“, kakor jih je pokrstil on. Človek, ki je na smrt bolan, ima zase in za vse, ki ga poznajo, nekaj ganljivega: vsak bi mu izkazal rad še kaj lepšega in dobrega, da bi bili njegovi zadnji dnevi polni miline, tihe, neke žalostne sreče.

Ljubil je noč. One kraljeve pomladanske noči v Primorju, mehke, sanjave, svetlobe polne, dehtenja prvih rož, od neba do zemlje polne krasote in mamljivega slavčevega petja. Tiho leži morje, lahno, sladko dihajoče; stotisoč zvezd drhti v njem, kakor bi bile padle s ponosnega, kraljevega neba doli v jasne, neizmerne vode. Bog ve od katerega daljnega brega se glasi slavčeva pesem čez mirno morsko gladino, v rožmarinovem grmu se vzbudi drug pevec, od enega brega do drugega gre pesem čez morje in se dviga k zvezdam, ki so svetle, velike, čarobne kakor nikjer drugje.

Šla sva z Rusom ob morju po poti, na visoko skalo sva se vzpela in sedela sva dolge ure sama v svetli mesečini. Kraški hribje za nama so stali nepremično, molčeči, tuji in krasni, kakor niso nikdar krasni ob belem dnevu v solncu. Izlila se je lepota celega kraja v dušo, da je vzklopela do nebes, zamaknjeno so hodile oči okoli, srce je drhtelo v prsih.

Zapihal je jug od morja sem, božajoč, sladak in mamljiv.

„Oh, kakšne noči, oh, kakšne čudesne noči!“ sem vzkliknila in roke so se same vzdignile k nebu nedosežnemu, skrivnostnemu, veličastnemu.

Rus je zakašljal. „Rad bi, da bi bila tista noč taka, v kateri bom umiral,“ je dejal in njegove oči so se široko uprle v nebo, polno zvezd so bile, žalostne in srečne obenem.

Pogledala sem čez morje in mojemu srcu se je stožilo. Daleč čez morje so letele moje misli v notranje kraje.

„Kam gledate? Na koga mislite?“ me je vprašal Rus.

„Rada bi, da bi bil tukaj tisti, ki ga imam rada,“ sem rekla tiho, tiho.

Nasmehnil se je. „Moje misli ne vedo kam bi šle k tisti, ki jo imam jaz rad. Morda je že umrla.“

Daleč na drugi strani v temnem zatonu se je vžgala rdeča luč. „Ribiči spuščajo mreže v morje.“

Zopet je zapihal jug in morje doli je zapljuskalo. Zadišalo je po lovorikah, oljkah, cipresah, pelinu, timijanu in rožmarinu.

„Noč diši,“ je rekel Rus. Preko neba je letel bel oblak.

„Zakaj ste prišli tako sami zdraviti se k nam v naše kraje? Kakšnega svojega bi bili vzeli s seboj, lepše je.“

„Imam samo eno hčer, ki je omožena. Kaj bi hodila z menoj, lepše ji je pri možu.“

„Sproge nimate več?“

„Umrla je mlada, drugo leto najinega zakona.“

Slavci so peli, jaz sem gledala v luno. Globoko pod pečino je pljuskalo morje.

„Ljubili ste jo zelo,“ sem rekla rahlo.

„Zakaj?“

Ozrla sem se nanj. Njegov obraz je bil obsejan s srebrno mesečino, lep je bil in plemenit.

„Zelo ste jo ljubili, ker ste jo zvesto ljubili,“ sem rekla. „Ali ste ljubili katero po njej?“

„Nisem.“

„Lepa je taka ljubezen,“ sem rekla tiho in moje oči so šle za belim oblakom, ki je daleč, daleč padal v morje.

„Nisem ljubil svoje žene,“ je rekel Rus trdo.

Vstal je in stopil tik mene. Mnogo večji je bil od mene. Njegove oči so se uprle v morje, tja, kjer se je svetilo srebrno od lune.

„Ko sem bil mlad, sem imel prijatelja. On je imel sestro z velikimi, sivimi, plašnimi očmi, kateri sem posojeval knjige. Potem sem odšel v Švico in tam sem se seznanil s svojo ženo. Bila je tudi Ruskinja, bogata, lepa in študirala je drugo leto na univerzi. Zaročil sem se ž njo. — Sestra mojega prijatelja je bila takrat učiteljica nekje med mužiki. Pisal sem ji včasih in ona mi je odgovarjala točno z lepimi in obširnimi dopisi. Imenovala se je Ana.

Takrat se mi je zdelo zelo potrebno, da bi bili vsi ljudje učeni in izobraženi, da bi poznali filozofe in učenjake; zdelo se mi je, da je življenje prazno in ničvredno, če ga ne živiš po kakem filozofskem sistemu. Pisal sem Ani o tem in ona je čitala vse, kar sem ji svetoval, da naj čita.

Nekoč sem ji pisal, naj ne gnije tam v neznanem, umazanem ruskem gnezdu, naj pride v Švico študirat, da bo šele potem vedela, kaj je življenje. Pisal sem ji to med drugimi stvarmi in pozabil sem na to.

Kmalu potem sem bil pri svoji nevesti skoro celi dan. Njeni starši so prišli iz Moskve in slavili smo oficijalno zaroko.

Ko sem prišel zvečer domov v svojo sobico v majhni vili nad mestom, mi pravi gospodinja: „Obisk imate. Neka gospodična, Ruskinja, je prišla in že tri ure sedi v vaši sobi in čaka.“

Nisem se mogel spomniti, kdo bi naj bila ta gospodična. Zvedela je slučajno mojo addresso, sem mislil, in zdaj se je obrnila name, da ji svetujem zaradi stanovanja in študij.

Ko stopim v svojo sobo, vidim, da je to Ana. Sedela je v potno obleko oblečena pri mizi in v rokah je držala sliko moje neveste. Skrajno sem se začudil in vzkliknil sem: „Kaj pa si ti prišla, Ana, reci?!“

„Prišla sem, ker si mi pisal, naj pridem!“

„Jaz sem ti pisal, da pridi?! Ničesar ne vem.“

Njeno lice se je čudno zategnilo. „Pozabil si,“ je rekla in vstala.

„Kdo je to?“ me je vprašala in pokazala sliko.

„Moja nevesta,“ sem odgovoril.

Stopila je k oknu in še enkrat natančno pogledala sliko. „O tem mi nisi pisal,“ je opomnila. „Lepa je, čestitam!“ je rekla in mi podala sliko.

„Zdaj ostaneš in se vpišeš na univerzo,“ sem dejal.

Vzdihnila je. „O dragi, tako sem trudna od pota! Spremi me do hotela, kjer so moje stvari, jutri bova govorila o drugih rečeh.“

Res se mi je zdela zelo slabotna in utrujena. Spremil sem jo do hotela in ji dejal, da pridem drugo dopoldne ponjo.

Premišljeval sem tisti večer, kako je prišla, kje je dobila denar, ker je bila zelo siromašna.

Ko sem prišel drugo dopoldne v hotel, so mi rekli, da je odpotovala še tisto noč.

Šest dni je potovala iz Rusije v Švico in šest dni zopet nazaj. Tri ure me je čakala v moji sobi, in ko je videla mene in sliko moje neveste, se je vrnila nazaj.“

Obmolknil je. Gledal je za oblakom, ki je izginjeval daleč, daleč v morju.

„Oh! kakor oblak je sreča. Je in ga ni!“

Iztegnil je roke in jih zopet spustil doli. Obrnil je obraz proti meni, oči njegove so bile vlažne.

„Ona me je ljubila. In ko je bila odšla, sem vedel, da tudi jaz ljubim njo. Pisal sem za njo, pa ni bilo odgovora. Poročil sem se s svojo nevesto. Nisva bila srečna.“

Mnogo sem poizvedoval za Ano, a izvedeti nisem mogel ničesar. Samo to vem, da je odšla potem v Sibirijo — zakaj? kam? ne vem!“

Glasno so peli slavci po vrtovih, nebo nad nami se je vzpelo še više, milijonov zvezd se je bleščalo na njem. Molčeče so stali kraški hribje okrog, tuji in stokrat lepši nego o belem dnevu v

solncu. Morje se je raztezalo do daljnjih bregov v nedogled, vse srebrno, čudovito mirno, sanjavo. In pomladanski veter je bil prepoln svežih, opojnih dišav.

„O kraljeve noči, o čudovite noči! Naj bo tista noč taka, v kateri bom jaz umiral!“ je zaklical Rus z močnim glasom, naslonil je glavo nazaj v tilnik in raztegnil roke.

Potem se je zasmel glasno. „Domov, domov! Kaj bodo rekli ljudje! Kompromitiral vas bom docela!“

Tisto noč, ko je umiral, je bila divja burja.

Književne novosti

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž. Knezove knjižnice XII. zv. (1905). — Stopal sem po strmi kameniti stezi, da sem prav od blizu zrl te rjavosive plasti razsušene kraške zemlje, ki je koprnela po blagodejni vlagi. Bil sem veselo razpoložen, saj sem bil brez skrbi, vsaj nekoliko ur čisto svoboden človek; bil je tudi krasen pomladanski dan, kakršne pozna le solnčni jug. Kdo bi torej ne bil vesel, četudi stopa po strmi stezi in kraškem svetu! Od časa do časa se je moja steza zavila, in tedaj sem zazrl pred seboj veličastno morje, po katerem je obhajala solnčna svetloba, prodirajoč tu skozi oblake in delajoč na živih valovih temnejše proge, tam usipajoč se v širokih snopih, prave orgije čarobnih barvnih prikazni, ki so se zdaj ostro lomile, zdaj mehko se prelivala v čudesne nianse. In na vsaki mojih vedno više ležečih postaj se mi je odprl nov, čudovitejši prizor, kolikor širše je bilo moje obzorje. Sprva sem strmел, omamljen od teh nenavadnih bojnih izprememb, potem sem slastno užival to bajno krasoto narave. In tako se mi je godilo čitajočemu divno povest o potepuhu Marku in kralju Matjažu, saj se je razgrinjal pred menoj čimdalje bolj čaroben svet misli in domišljije: čimdalje sem prodiral po stezi, ki ni bila ravna in gladka, tem krasnejši pogledi so se mi odpirali na bojne pokrajine čudesnega sveta, ki se širi in širi tja do pravljичne devete dežele, kjer so bajke doma in sreča, kjer je cilj našega hrepenenja. In res je razlit nekak bajen čar preko tega Cankarjevega umotvora. To pa ne samo radi tega, ker je pisatelj spletel konkretno dejanje in samoustvarjene like z bajnim junakom narodne pesmi in pripovedke, ampak vse delo objemlje neka tajinstvena poezija, nestalna in valoveča, ki je lastna pristni narodni pravljici. Kompozicija našega umotvora je vse drugo kakor enostavna in prozorna, vendar se razvijajo posamezni deli tega spisa tako lahko in naravno kakor bi drugače ne moglo biti, kar je svojstvo tudi narodnim proizvodom te vrste. In kakor je narodna pravljica in bajka, gibajoča se v sferah čudesnega sveta, kjer ne veljajo strogi zakoni možnosti in verjetnosti, često nejasna, včasih simbolično mnogo pomembna, brez strogega utemeljevanja, tako je tudi v pričujoči Cankarjevi fantaziji poleg najfinejše psihologične karakteristike površno očitanih likov brez izraženejša fiziognomije, poleg najstrožje psihologične motivacije marsikaka megleno zabrisana partija, ki pripušča več kot eno